

УДК 37.015.3

Сараєва Олена

ДИТЯЧИЙ КОЛЕКТИВ:

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ

У статті автором на основі аналізу наукових знахідок зарубіжних і вітчизняних учених презентовано психолого-педагогічний вимір проблеми дитячого колективу. Викладено підходи психологів, педагогів та соціологів, визначено їх специфіку та контекст трактування проблеми формування дитячого колективу.

Ключові слова: колектив, дитячий колектив, соціальна група, соціальна спільнота

Сучасні умови розвитку суспільства ставлять перед особистістю ряд вимог: гуманістичні цінності, громадянськість, патріотизм, комунікабельність, толерантність, формування яких відбувається під час всебічного спілкування дітей один з одним, їх різнопланової діяльності (ігор, навчально-виховного процесу, суспільно-корисної праці). Особливу роль в цьому займає дитячий колектив як середовище становлення й розвитку особистості дитини, що здійснює різноманітний вплив і виступає основою взаємодії через колективні зв'язки.

Дитячий колектив як феномен впродовж ХХ століття викликав і викликає інтерес представників різних наук: психології (О. Залужний, Я. Коломінський, А. Петровський), педагогіки (М. Красовицький, А. Макаренко, Л. Новікова, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська). Крім того і практики освіти часто звертаються до окремих аспектів механізмів формування дитячого колективу. Це підтверджується наявністю значної кількості публікацій та досліджень за заявленою проблематикою.

Ми впевнені, що першочерговим завданням при вивченні проблеми дитячого колективу виступає розробка його психологічних та педагогічних основ. Тому мета нашої публікації полягає в визначенні психолого-

педагогічний контекст проблеми дитячого колективу. Відповідно до цього завдання статті передбачають: 1) аналіз наукових напрацювань провідних учених з питань формування колективу; 2) висвітлення специфіки рецепції дитячого колективу в психології та педагогіці.

Сучасна наука накопичила значний досвід у вивченні питань дитячого колективу. У різні часи відповідно до пануючої ідеології, суспільного ладу, економічної ситуації переважали ті чи інші наукові підходи до розв'язання означеної проблеми.

Здійснення аналізу, на нашу думку, доцільно розпочати з розгляду сутності категорії «колектив», що виступає змістовою основою поняття «дитячий колектив».

Сьогодні, звертаючись до лексичного значення слова колектив, варто підкреслити, що воно латинського походження (*collectivus*), не має єдиного підходу до перекладу і означає збіговисько, натовп, загальні збори, об'єднання, групу [8].

У сучасній літературі дане поняття вживається у двох значеннях: широкому і більш вузькому. По-перше, під колективом розуміється будь-яка організована група людей, а більш вузьке трактування презентує колектив як виключно високоорганізовану групу.

Колектив виступив предметом вивчення соціологів М. Вудкока й Д. Френсиса й ін. Соціологи представляють колектив як соціальну спільноту, якій притаманні територія, соціальна взаємодія й стійкі зв'язки між індивідами.

У соціологічній науці існує окремий напрям соціологія колективу, що вивчає колектив як багатовимірне явище з різних позицій: як стабільну саморегулюючу соціальну систему; суб'єкт і об'єкт управління соціальними процесами на соціальному мікрорівні; суб'єкт і об'єкт формування розвитку та регулювання соціальних відносин; суб'єкт і

об'єкт формування, підтримки та розвитку колективістського способу життя.

Таким чином, у соціології колектив розглядається з позиції менеджменту в контексті проблеми взаємодії різноманітних суб'єктів управління з їх об'єктами. Основна увага приділена вивченню такого різновиду колективу як трудовий з метою успішного здійснення соціального управління трудовими колективами, оскільки від психологічного клімату в ньому залежить благополуччя і працездатність його членів.

Соціологічні дослідження доводять, що роль колективу в діяльності організації визначається ступенем узгодженості колективних й організаційних інтересів, а основне завдання керівника полягає в систематичному виявленні й розвитку спільної діяльності.

Проведений аналіз проблеми колективу в контексті соціологічної науки показав, що детальну розробку отримали питання пов'язані з управлінням трудовими ресурсами та організаціями, визначення сутності поняття трудовий колектив.

У вітчизняній психологічній науці різні аспекти діяльності колективу вивчали В. Бехтерев, Л. Виготський, О. Залужний, Я. Коломінський, А. Петровський, Уманський, Д. Ельконін та ін.

Але доцільно зауважити, що всі названі психологи пояснювали феномен колективу (як і інших типів колективу) як соціально-психологічного явища шляхом інтерпретації поняття «соціальна група».

До експериментального вивчення різних аспектів груп зверталися зарубіжні психологи Ф. Олпорт (США), В. Меде (Німеччина), К. Левін (США). Результати їх емпіричних досліджень збагатили світову науку і відомі сьогодні як теорія групової поведінки, ідея двовимірного розгляду групового процесу, напрям «групової динаміки».

Сьогодні у вивченні феноменів малих груп виділяють різні підходи, що дозволяють трактувати їх різноманіття, серед основних: діяльнісний, соціометричний, параметричний і організаційно-управлінський.

Психологи за критерієм взаємодії визначають соціальні (наявний взаємодія) і несоціальні (взаємодія відсутня) групи. З точки зору предмета нашого дослідження становлять інтерес соціальні групи. У науково-довідковій літературі це поняття трактується як «сукупність людей (індивідів) (двох або більше), що мають загальний соціальний ознака, що взаємодіють на основі формальних чи неформальних зв'язків і виконують необхідну для суспільства функцію в загальній структурі суспільного поділу праці і діяльності» [2, с. 151.].

Виходячи з таких теоретичних підходів, учені вважають поняття «соціальна група» вихідним щодо понять «клас», «колектив», «нація» і т. д.

Соціальні групи психологи класифікують на основі таких критеріїв:

- за кількістю індивідів (малі - великі);
- за характером внутрішньої структури (первинні - вторинні);
- за рівнем згуртованості;
- за ступенем взаємодії (зовнішні - внутрішні);
- за завданнями, які ставлять перед собою (формальні - неформальні);
- по культурологічним ознаками (маргінальні) [2].

Таким чином, психологічний контекст досліджень колективу дозволяє віднести його до малих соціальних груп і визначити його як первинне формальне об'єднання.

У педагогіці колектив сприймається як соціальна спільність людей, об'єднана на основі суспільно значущих цілей, спільних ціннісних орієнтацій, спільної діяльності і спілкування [8, с. 122]. Таким чином, дієвому колективу властиві взаємозалежні ознаки: єдність мети, певна організація спільної роботи. Вони ж належать і до дитячого колективу,

істотно відрізняючи його від дружньої компанії. Крім того, від колективу дорослих дитячий відрізняється і тим, що знаходиться під керівництвом педагогів.

У педагогічній дійсності існують такі види колективів:

- виховний – складається з двох взаємопов'язаних, відносно самостійних колективів – вихованців і вихователів [Бим Бад];
- педагогічний – «об'єднання педагогів навчально-виховного закладу, що має єдині цілі навчально-виховної роботи, додержує єдиних вимог до учнів, єдиної методики виховання, єдиного стилю, тону й підходу до дітей» [Ярмаченко, с.255];
- учнівський – «таке об'єднання учнів, життєдіяльність якого визначається цілями й завданнями, що впливають із потреб суспільного, колективного та індивідуального розвитку, в якому функціонує самоврядування, а стосунки між учнями (ділові і особисті) є гуманними, характеризуються взаємною повагою і відповідальністю, спільним прагненням до загального успіху [Гончаренко, с.170]
- дитячий – «група дітей, об'єднана спільною цілеспрямованою діяльністю і загальною організацією цієї діяльності»[Ярмаченко, с.255].

Педагоги, вивчаючи проблему взаємодії та взаємовпливу особистості й колективу, виділяють три моделі розвитку відносин між ними:

- 1) конформізм передбачає підкорення особистості колективу;
- 2) гармонія відносин за умови оптимального врахування потреб колективу й особистості;
- 3) нонконформізм включає підкорення потреб та інтересів колективу особистості.

Кожна модель передбачає різну стратегію розвитку взаємовідносин особистості й колективу, що детально представлені в педагогічній літературі.

В історії педагогічної думки та шкільної освіти в різні часи переважала одна з окреслених моделей, що пояснюється метою виховного процесу та суспільним ладом у державі. Так, у радянській системі освіти панувала конформістська модель **взаємодії**, а з кінця ХХ ст. у зв'язку з проникненням гуманістичних, особистісно-орієнтованих та демократичних тенденцій встановлюються нонконформістські відносини, що часто навіть передбачають протиставлення інтересів особистості й колективу, готовність індивіда відстоювати власну позицію.

Таким чином, у педагогічній науці вивчення колективу пов'язують з організацією й здійсненням навчально-виховного процесу.

Категорія «колектив» є складною. Його феномен знаходиться в межах наукового дискурсу мистецтвознавчих наук, педагогіки, психології, соціології. Залежно від цього виділяють різні типи колективів: авторський, дитячий, колектив-наставник, педагогічний, спортивний, трудовий та ін.

У контексті нашого дослідження окремої уваги заслуговує дитячий колектив, що як показав здійснений вище аналіз, виступає предметом вивчення педагогів і психологів.

У сучасній довідковій літературі дитячий колектив трактується як «група дітей, об'єднаних спільною метою, близькими мотивами спільної діяльності і узгодженістю дії» [2, с. 204]. Вчені сходяться на думці, що високий рівень соціально-психологічної зрілості групи дітей перетворює її в дитячий колектив.

Дитячий колектив являє собою динамічну систему, оскільки постійно стрімко змінюється як колектив у цілому, так і кожна дитина зокрема. Зміни дитячого колективу не є стихійним процесом, оскільки відбуваються за цілеспрямованого впливу педагогів. Вони добирають ефективні, методично доцільні форми, методи, прийоми та засоби, що сприяють розв'язанню виховних завдань. Є ефективними при здійсненні

виховного впливу як на весь дитячий колектив, так і на кожного вихованця індивідуально.

У сучасній науці існує значна кількість типологій дитячих колективів. На нашу думку, доцільною є та, що ґрунтується за такими критеріями:

- за віком (колектив дошкільнят, колектив молодших школярів, підлітковий колектив, юнацький колектив);
- за сферою спільної діяльності (колектив учнів класу, колектив гуртківців, колектив дітей табору);
- за тривалістю (тимчасовий, постійний).

Детский коллектив выполняет следующие функции: воспитательная, организационная, регулятивная, стимулирующая, консолидационная.

В структуре детского коллектива большую роль играют органы самоуправления. Эти органы и “лидеры” считаются формальными или официально оформленными (избранными, назначенными). Помимо этих “формальных” структур существуют “неформальные”, которые официально не избираются и не назначаются, но реально влияют на коллективную деятельность и общественное мнение. Их принято называть “малыми группами” и “неофициальными лидерами”. Формальные структуры коллектива базируются на деловых, социальных отношениях, а в основе неформальных “малых групп” и “лидерства” отдельных ребят лежат отношения психологические – личная симпатия и антипатия, а также узкогрупповые интересы и стремления. В любом коллективе независимо от возраста его членов и их сплоченности есть микрогруппы, связанные неформальными отношениями.

З упевненістю стверджуємо, що в педагогіці проблема особистість і колектив ґрунтується на сприйнятті мети виховного процесу. Перед

педагогами поставлено питання: Чому віддавати перевагу: формуванню особистості або колективу?

Вагомий внесок у розробку поставленої проблеми вніс вітчизняний психолог Артур Володимирович Петровський, який на основі експериментальних досліджень розробив, обґрунтував і впровадив у практику стратометричну концепцію інтрагрупової активності. У роботах «Психологічна теорія колективу» (1979), «Особистість. Діяльність. Колектив» (1982), статтях «Пізнаючи психологію колективу» (1976), «Колектив, спілкування і розвиток особистості» (1981) та багатьох інших психолог визначає колектив як «групу, яка об'єднується загальними соціально значущими цінностями, цілями і завданнями діяльності» [9].

Вчений переконаний, що колектив відрізняється від неорганізованої (дифузійної) групи. А. Петровський здійснює експериментальну перевірку якісної і кількісної оцінки реальної згуртованості колективу. Адже в педагогічному процесі виявлення реального рівня згуртованості дитячого колективу допомагає класному керівникові підвищити рівень ефективності практичної діяльності, сприяє вирішенню поставлених виховних завдань та розробці нових. А. Петровський переконаний, що саме в колективі «виникає висока згуртованість як ціннісно-орієнтаційна єдність» [9] та її коефіцієнтом виступає частота співпадання оцінок і позицій членів колективу щодо важливих питань (цілей діяльності, моральних принципів, тощо). При цьому не йдеться про повне нівелювання потреб та інтересів особистості. А. Петровський навпаки позитивно оцінює наявність різних інтересів, смаків, захоплень в колективі.

Поряд з А. Петровським у другій половині ХХ ст. вивченням психологічної складової дитячого колективу займався вітчизняний психолог Яків Львович Коломінський. У ґрунтовній праці «Психологія дитячого колективу. Система взаємин» (1984) і працях, виданих у співавторстві з Н. Березовіним, «Учитель і дитячий колектив (психолого-

педагогічне дослідження) »(1975),« Деякі педагогічні проблеми соціальної психології »(1977) вчений розглядає педагогічні та соціально-психологічні проблеми управління дитячим колективом, аналізує на основі експериментальних досліджень вплив стилю керівництва вчителя колективом на міжособистісні відносини учнів.

У своїх теоретичних висновках Я. Коломінський спирається на фундаментальне дослідження генези взаємин в дитячих групах і колективах у вітчизняній науці. Вчений вважає цінним внесок Г. Фортунатова, А. Залужного, Д. Ельконіна в розробку поставленої проблеми і вводить результати їх досліджень в контекст сучасних наукових пошуків.

Основним завданням досліджень Я. Коломінського є психологічний аналіз взаємовідносин між учнями [3]. Для цього психолог вводить в теорію колективу поняття «система відносин», що включає дві підсистеми - ділових відносин і особистих. Для дослідження особистих взаємин Я. Коломінський пропонує аутосоціометричні методики, що передбачають вивчення трьох кіл бажаного спілкування. Також не виключає вчений і дослідження гендерного аспекту взаємин.

Таким чином, дитячий колектив є психолого-педагогічним феноменом, який активно досліджувався вченими і практиками протягом усього ХХ століття. Специфіка поглядів психологів полягала у розгляді дитячого колективу через співвідношення понять «група» і «колектив». Основною метою вивчення проблеми дитячого колективу було визначення психологічної складової взаємин між однокласниками. Педагоги ж, зверталися до даної проблематики, щоб визначити мету виховного процесу та підвищити таким чином його ефективність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. 2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. К .: Юрінком Інтер, 2008. С.204-205.

3. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива: система личных взаимоотношений. - 2-е изд. доп. и перераб. Минск: нар. асвета, 1984. 239 с.

7. 8. Педагогический энциклопедический словарь / Гл.ред. Б.М.Бим-Бад; Редкол .: М.М.Безруких, В.А.Болотов, Л.С.Глебова и др. - М .: Большая Российская энциклопедия, 2002. С.122-123.

9. Психологическая теория коллектива / Под ред. А.В.Петровского. НИИ общей и пед. психологии АПН СССР. - М .: Педагогика, 1979. 240 с.

Толковый словарь общесловесных терминов / Н.Е. Яценко, СПб., Лань, 1999. – 524 с.

Педагогічний контекст розуміння поняття «дитячий колектив» полягає у

Сараева Елена. Детский коллектив: психолого-педагогическое измерение проблемы.

В статье автором на основе анализа научных разработок зарубежных и отечественных учёных презентовано психолого-педагогическое измерение проблемы детского коллектива. Изложены подходы психологов, педагогов и социологов, определена их специфика и контекст трактовки проблемы формирования детского коллектива.

Ключевые слова: коллектив, детский коллектив, социальная группа, социальная общность.

Saraeva Olena. Children's collective as psychology and pedagogical dimension of the problem.

In the article the author on the basis of the analysis of scientific developments of foreign and domestic scientists a presentation to psychological and pedagogical dimension of the problem children's collective. Approaches psychologists, educators and sociologists, determined their specificity and context of the treatment of the problem of formation children's collective.

Key words: collective, children's collective, social group, social community.